

عوامل دستیابی به امیدواری از منظر آیات و روایات

پریسا شریفات*

چکیده:

امیدواری حالتی لذت بخش و ناشی از انتظار تحقق مطلوب در قلب حاصل می‌شود حسی خوشایند که از ایمان و شناخت نسبت به مبدا هستی و معاد به دست می‌آید و موجب نیل انسان به سعادت دنیا و کمال مطلوب ابدی می‌شود. امید اساس همه تلاش‌های مثبت انسانی و نیز منشا اصلاح امور جامعه و رسیدن به سعادت ابدیست و انسان امیدوار به آینده‌ای روشن و نیکو دست می‌یابد؛ اما متأسفانه انسان عصر حاضر بر خلاف پیروزی‌هایی که بر عوامل طبیعی به دست آورده است، باز هم نسبت به آینده نگرانی‌های بسیاری دارد. در این مقاله با توجه بر آیات و روایات به اختصار عوامل دستیابی به امیدواری در بعد فردی و اجتماعی بررسی شده است. با توجه به اصل تقدم پیشگیری بر درمان اگر انسان به این عوامل توجه کند و آنها را سرلوحه برنامه زندگی دنیوی خود قرار دهد؛ موجب جلوگیری از بروز ناامیدی و سعادت دنیوی و اخروی خود می‌شود. روش تحقیق پیش رو توصیفیست و به بررسی عوامل فردی دستیابی به امیدواری مانند: یاد خداوند، تقویت ایمان، انتظار ظهور منجی، توجه به ناامیدی، مشخص بودن مسیر رسیدن به هدف، گرایش به خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها، انجام عمل صالح، رشد و شکوفایی استعدادها و اعتقاد به فضل و رحمت الهی و همچنین به مهم‌ترین عوامل اجتماعی دستیابی به امیدواری مانند: وفای به عهد، احسان، انفاق، عفو و گذشت پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: امید، امیدواری، ایمان، عوامل

*. سطح ۲ حوزه، مدرسه علمیه حضرت زینب «سَلَامُ اللَّهِ عَلَیْهَا»، خوزستان، امیدیه

مقدمه:

انسان با بکارگیری قوای ظاهری و باطنی شخصیت خود را شکل می‌دهد. هدف انسان قرب الهی است و در مسیر حرکت به سوی این هدف نیاز به تربیت الهی و وحیانی دارد انسان در مسیر تربیت الهی با مسائل فراوانی روبرو می‌شود و موفقیت در این راه نیازمند هدایت، فعالیت، صبر، توکل و امید است. روشن و واضح است انسانی که به تربیت دینی و اخلاقی اعتقاد دارد هرگز اجازه نمی‌دهد که ناامیدی به سراغش بیاید و روح او را بیازارد پس اعتقاد، ایمان و امید به خداوند باعث می‌شود مومن در زندگی خود و در رسیدن به سعادت و قرب الهی قوی باشد و به موفقیت برسد. مسئله امید و امیدواری به آینده در قرآن و روایات به دفعات متعدد و به شیوه‌های مختلفی بیان شده است و بارها انسانها به آن تشویق شده‌اند. امید نقش مهم و فوق‌العاده‌ای در تمام جنبه‌های زندگی بشر بر عهده دارد؛ و درباره آن مقالات و کتاب‌های بسیاری مانند مبانی امید و امید درمانی نوشته دکتر فرشاد بهاری نگاشته شده است. در تحقیق پیش رو در صدد آن هستیم که عوامل دستیابی به امید را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار دهیم. و هدف نگارش آن، این است که افراد جامعه به عنوان بزرگترین و مهم‌ترین جزء جهان هستی با مقوله‌ی امید و آثار و برکات آن آشنا شوند و با بکارگیری و قرار دادن آن به عنوان سرلوحه‌ی زندگی دنیوی خود باعث آسان شدن امور زندگی در جهات مختلف و لذت بخش شدن حیات دنیوی و در نهایت رسیدن به لذت و سعادت اخروی شود.

مفهوم شناسی:

تعریف لغوی امید:

در زبان فارسی امید به معنای تمنی، شوق و اشتیاق است.^۱
و گاهی به معنای آرزوی خام و خواهش یا طمعی ناممکن معرفی شده است.^۲

تعریف اصطلاحی امید:

امید در اصطلاح به معنای امنیت، توکل، آرزو و اعتقادی است که امکان دستیابی به آن وجود دارد.^۳

تعریف لغوی امیدواری:

به معنای انتظار، نگرانی، توقع و اعتماد است.^۴
و گاهی به معنای دلگرمی و استظهار برای رسیدن به مطلوب خود و به معنای آرزومندی و چشم داشت به هر چیز خوب است.^۵

تعریف اصطلاحی امیدواری:

در اصطلاح علم اخلاق امیدواری یک حالت راحتی و لذتی است که از انتظار تحقق مطلوب، در قلب حاصل می شود.^۶

این سرور و انبساط وقتی رجای حقیقی است که آدمی بسیاری از اسباب رسیدن به محبوب را فراهم نماید در غیر این صورت توقع چیزی بدون تهیه اسباب آن غرور و حماقت است نه امیدواری.^۷
و تنها چنین امیدی است که در علم اخلاق از صفات پسندیده شمرده می شود و همراه با خوف می آید تا بدین وسیله دو نیروی خوف و رجا که عامل اصلی تکاملی اند، یکسان برانگیخته شوند.^۸

تعریف لغوی ایمان:

ایمان جمع یمین است به معنای برکت ها، قوت ها و توانایی ها است. و لقبی است که شیعه امامی به خود می دادند؛ زیرا فقط خود را مومن و بقیه مسلمانان را مسلم می خواندند.

تعریف اصطلاحی ایمان:

-
۱. دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ب ۲، ص ۲۸
 ۲. دهخدا، لغت نامه، ج ۱، بخش ۲، ص ۲۹
 ۳. جوادی آملی، مراحل اخلاق در قرآن، ص ۱۴
 ۴. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۱، ص ۳۹۷
 ۵. دهخدا، ج ۱، ص ۲۳۷
 ۶. نراقی، جامع السادات، ص ۱۴۹
 ۷. نیلی پور، بهشت اخلاق، ص ۲۳۷
 ۸. جوادی آملی، مراحل اخلاق در قرآن، ص ۳۰۳

ایمان در اصطلاح به معنای اعتقاد به جنان و اقرار به لسان و عمل به ارکان و اظهار خشوع و فروتنی و قبول شریعت است.^۱

تعریف لغوی هدف:

در زبان فارسی هدف به معنای غایت، تندر و جسیم است.^۲

تعریف اصطلاحی هدف:

هدف در اصطلاح به معنای غایت و آنچه به سوی آن تیر پرتاب می شود و چیزی است که برای رسیدن به آن بکوشند؛ از جاه و مقام گرفته یا چیزهای دیگر است.^۳

واژگان مترادف امید:

الف) توقع:

تعریف لغوی: به معنای چشم نیکی داشتن و اعتقاد و اعتماد و اطمینان است.^۴
تعریف اصطلاحی: توقع در اصطلاح به معنای انتظار است و این انتظار مربوط به حوادث زمان آینده می باشد.
فارسی زبانان انتظار را چشم به راه بودن و نگران بودن می دانند.^۵
و از نظر روان شناسی، کیفیتی روحی است که سبب پیدایش حالت آمادگی است برای آنچه انتظار می رود و نقطه مقابل آن یأس و ناامیدی است. و به معنای اعتقاد به این است که فرجام تاریخ با عدالت و سعادت جهانی رقم خواهد خورد.^۶

ب) رجا:

تعریف لغوی: به معنای امید، آرزو، توقع و چشم داشت است.
تعریف اصطلاحی: در فرهنگ فارسی رجا در اصطلاح به معنای باز ایستادن از سخن است.^۷

واژگان متضاد امید:

-
۱. دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ص ۲۸۸
 ۲. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۵، ص ۳۹۲۱
 ۳. دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۳۱۵۸
 ۴. دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ص ۲۳۶
 ۵. معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۳۶۴
 ۶. موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۱۸
 ۷. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۳، ص ۱۶۳۳

الف) یأس :

تعریف لغوی :

به معنای نومیدی و خلاف رجا می باشد. و در جای دیگر به معنای ناامیدی و مایوسی و ترس و خوف و بیم می باشد.^۱

تعریف اصطلاحی:

در اصطلاح اخلاقی، یأس عبارت است از حالتی که در مقام عجز و ناتوانی در نفس انسان پدید می آید و به طور کلی قطع امید از کاری را یأس می گویند.^۲ ناامیدی از لغزش های اخلاقی به شمار می رود؛ زیرا به معنای ستم کردن بر خویشتن و خودکشی تدریجی است و ناامیدی مطلق، مرگ است.^۳

ب) حرمان:

تعریف لغوی:

در زبان فارسی به معنای بی نصیبی، محرومی، مهجوری و نومیدی است.^۴

تعریف اصطلاحی:

در زبان فارسی به معنای به مضيقه و تنگنا های سخت دچار شدن است و به معنای کسی است که در بن بست نامرادی به دام افتاده است.^۵

اهمیت و ضرورت امیدواری:

در تعالیم اسلامی، امید و امیدواری، که از معرفت و شناخت نسبت به مبدأ و معاد حاصل می شود، اساس همه تلاش های مفید و پرثمر انسانی و نیز منشأ اصلاح امور جامعه و رسیدن شخص به سعادت ابدی است؛ همان طور که ناامیدی و قطع امید از خداوند و روز جزا، منشأ فسادها و تبهکاری ها و منتهی شدن کار انسان به شقاوت ابدی است. در واقع با امید انسان به آینده ای روشن، احساس نیکو و حالت شادمانی به وی دست داده، نشاط اجتماعی وی دو چندان شده و انگیزه کار و تلاش در او شدت می گیرد که این مهم به نوبه خود، وی را به انجام فعالیت های صحیح زندگی وادار می کند. با نگاهی به آموزه های دینی درمی یابیم که اساس زندگانی بر امید بنا شده است. همچنین می توان گفت تمامی تلاش های پیامبران و اولیای الهی با محوریت امید صورت گرفته است. با توجه به این آموزه ها، انسان و جامعه ای رشد یافته و متکامل خواهد بود که با

۱. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۵، ص ۳۹۹۸

۲. سجادی، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۳، ص ۲۱۹۲

۳. جمیل، فرهنگ فلسفی، ص ۶۸۲

۴. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۲، ص ۱۲۳۴

۵. دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۱۸۰۱

انفاق از سوی دیگر موجب زنده شدن روح ایمان و برادری انسانی در جامعه شده و در پرتو آن روح امید به آینده در میان سایر افراد را افزایش دهد؛ از این رو امیدواران حقیقی برای حفظ امید خویش و تقویت آن، از طریق انفاق درصدد اصلاح خود و جامعه بر می آیند.^۱

د_ امر به معروف و نهی از منکر :

امر به معروف و نهی از منکر، نشانه علاقه به سلامتی جامعه و وجود روح نشاط و امیدواری میان مردم جامعه است. به واسطه اجرای این فرهنگ، اجتماع از صورت یک جامعه مرده و فاقد تحرک بیرون آمده به یک جامعه زنده و پویا تبدیل می شود. امام باقر (علیه السلام) می فرماید: « امر به معروف و نهی از منکر فریضه بزرگی است که با آن فرضیه های دیگر به پا داشته، راه ها امن و کسب و کارها حلال می شود آنچه به ستم ستانده شده است به صاحبان آن بازگردانده می شود، زمین ها آباد و از دشمنان انتقام گرفته و امر پا برجا می شود. »
همچنین به عنوان یکی از وظایف انبیا و راه و رسم صالحان آدمی را امیدوار می سازد به واسطه عمل بدان پاداشی درخور انبیا دریافت نماید و سرانجام نیز در زمره رستگاران و تربیت یافتگان حقیقی قرار گیرد. به این ترتیب به واسطه القای این فرضیه امید عقیقی در جامعه و فرد برای همیشه زنده نگه داشته می شود.
قرآن در این باره می فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» .

و در جای دیگری می فرماید: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَاَلَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» .

ک_ عفو و گذشت:

قرآن در آیه ی «...فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» عفو و صفح را از مصادیق احسان معرفی می کند.^۵

۱ . محققان، پرچم، تحلیل اخلاقی امید با تأکید بر آیات و روایات قرآن کریم، ص ۱۹

۲ کلینی، اصول کافی، ج ۵، ص ۵۶

۳ . اعراف: ۱۵۷

۴ . آل عمران: ۱۰۴

۵ . مائده: ۱۳۰

بنابراین مؤمنان و امیدواران به رحمت الهی از طریق فرهنگ عفو و بخشش دیگران، ضمن پایه ریزی اقوام اجتماعی و پایداری حیات سالم انسانی، می توانند به امید و آرزوی خود که همان دریافت رحمت الهی و پاداش های اوست، دست یابند!

و طبق آیه ی «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» در سایه نشاط و شادابی سبب ایجاد فرهنگ امید راستین و حقیقی در فرد و جامعه شوند.

داستان: «لیبیک خداوند به بت پرست امیدوار»

شبی جبرئیل دید که پروردگار می گوید: لیبیک! به قدری با محبت می گوید که معلوم می شود عاشقِ عارفِ آگاهِ صادق، نصف شب بیدار شده و دارد «یا الله» می گوید و خدا نیز با عشق می گوید: لیبیک. جبرئیل بر زمین احاطه دارد، نگاهی به کره زمین انداخت، دید کسی که این گونه به او لیبیک بگوید، نیست. گفت: خدایا! به چه کسی داری لیبیک می گویی؟ خطاب رسید: فلان مکان را نگاه کن. جبرئیل دید شخصی بت پرست نصف شب بلند شده و در مقابل بت دارد اشک می ریزد و مناجات می کند. خداوند به جبرئیل فرمود: او حال خیلی خوبی دارد و با امید دارد با بت خود حرف می زند، بت که جواب او را نمی دهد، من نیز اگر جواب او را ندهم، چه کسی جوابش را بدهد؟ و از این خدا دل سرد باشد؟ خدایی که به کثیف ترین افراد روزی می دهد، آب و نان، آفتاب، هوا و زندگی آن ها را تأمین می کند و گاهی به حرف آن ها گوش می دهد، دل سردی و ناامیدی در مورد او درست است؟^۳

نتیجه:

در اصطلاح علم اخلاق امیدواری مترادف با رجا و توقع و متضاد با یأس و حرمان است و یک حالت راحتی و لذتی است که از انتظار تحقق مطلوب در قلب حاصل می شود. این سرور و انبساط وقتی رجا ی حقیقی است که آدمی بسیاری از اسباب رسیدن به محبوب را فراهم کند در غیر این صورت این امید یک امید کاذب است نه صادق. امید در اسلام جایگاه رفیعی دارد تا جایی که در روایات معصومین از آن به عنوان رحمت الهی یاد شده است و منشأ همت و کار به شمار می رود. قرآن کریم دو گونه امید را برای انسان در نظر گرفته است: امید صادق و امید کاذب.

۱. www.noormags.ir

۲. آل عمران: ۱۰۳

۳. حرانی، تحف العقول، ص ۲۲۷

این امیدواری باید به گونه‌ای باشد که به مرز خیال پردازی نرسد و باید دانست که امیدواری مقوله‌ای است که با تلاش و فعالیت همراه است. قرآن کریم و همچنین روایات معصومین جهت القای امید صادق و حقیقی در وجود آدمی در هر دو حوزه ی فردی و اجتماعی زندگانی بشر، عوامل دستیابی به امیدواری را برشمرده است. که توجه به آنها باعث ایجاد زمینه های امید و استواری آن می شود.

فهرست منابع:

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. احمري، حسين، غلامحسين نژاد، مريم، «تأثير اميدواری به خدا در سعادت دنيوی و اخروی فرد و عوامل دستیابی به آن»، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۳۳، تابستان ۱۳۹۴ ه.ش
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، ویراستار میر عبدالحی، سید باقر، تهران، موسسه فرهنگی دار الحديث، چ ۸، ۱۳۹۵ ه.ش
۵. جوادی آملی، عبدالله، مراحل اخلاق در قرآن، قم، اسراء، چ ۵، ۱۳۸۷ ه.ش
۶. جمیل، صلیبا، فرهنگ فلسفی، ترجمه صانعی دره بیدی، منوچهر، تهران، انتشارات حکمت، چ ۱، ۱۳۶۶ ه.ش
۷. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، مصحح غفاری، علی اکبر، قم، اسلامیه، ۱۲۹۷ ه.ق
۸. حر عاملی، محمد بن حسن، ماحوزی، احمد، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تهران، فاروس، چ ۱، ۱۳۹۵ ه.ش
۱۰. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، مترجم: شهیدی، جعفر، معین، محمد، تهران: روزنه، جلد دوم، ۱۳۷۳ ه.ش
۱۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، مترجم: شهیدی، جعفر، معین، محمد، تهران: روزنه، ج ۱، ۱۳۷۳_۱۳۷۲ ه.ش
۱۲. سجادی، سید جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ج ۳، ۱۳۷۳ ه.ش
۱۳. فیض الاسلام، علی نقی، ترجمه نهج البلاغه، تهران، سازمان چاپ و انتشارات فقیه، ج ۵، ۱۳۶۸ ه.ش
۱۴. فیض کاشانی، ملا محسن، المحجّه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، قم، جامعه مدرسین، ج ۷، ۱۳۸۳ ه.ش
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم مصطفوی، سید جواد، تهران، اسلامیه، چ ۱، ج ۵، بی تا
۱۶. محققان، زهرا، پرچم، اعظم، «تحلیل اخلاقی امید با تأکید بر آیات قرآن کریم»، نشریه پژوهش نامه اخلاق، شماره ۱۳، پاییز ۱۳۹۰ ه.ش
۱۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، نشر زرین، چ ۲، ج ۱، ۱۳۸۷ ه.ش
۱۸. موسوی اصفهانی، محمد تقی، مکیال المکارم فی قوائد الدعا للقائم، قم، کتاب جمکران، ۱۳۸۱ ه.ش
۱۹. محققان، زهرا، پرچم، اعظم، «بررسی تطبیقی راه کارهای ایجاد و افزایش امید از دیدگاه روان شناسی مثبت نگر و قرآن»، نشریه معرفت، شماره ۱۶۴، ۱۳۹۰ ه.ش
۲۰. نفیسی، علی اکبر، و دیگران، فرهنگ نفیسی، تهران، نشر مانوش، چ ۱، ج ۱، ۱۳۹۹ ه.ش
۲۱. نراقی، محمد مهدی، جامع السادات، قم، دار الکتاب الاسلامیه، ۱۳۸۳ ه.ش
۲۲. نفیسی، علی اکبر، و دیگران، فرهنگ نفیسی، تهران، نشر مانوش، چ ۱، ج ۲، ۱۳۹۹ ه.ش
۲۳. نیلی پور، مهدی، بهشت اخلاق، قم، مؤسسه ی تحقیقاتی حضرت ولی عصر (عج)، ۱۳۸۵ ه.ش
۲۴. نفیسی، علی اکبر، و دیگران، فرهنگ نفیسی، تهران، نشر مانوش، چ ۱، ج ۵، ۱۳۹۹ ه.ش

۲۵. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، قم، موسسه انتشارات هجرت، چ ۶، ۱۳۷۸ ه.ش

<http://www.khamenei.ir>. ۲۶

<http://www.hawzah.net>. ۲۷

<http://www.noormags.ir>. ۲۸